

Archeologie středověké a novověké sakrální architektury

2. Pohanská a křesťanská tradice, církevní misie a recepce křesťanství.

Pohanství

- **Josef Žemlička** – myšlenková soustava, která se vázala ke staré rodové společnosti Slovanů
 - od 10. stol. bylo „mrtvé“, i když doznávalo v lidové tradici
 - původně mělo praktický význam: každodenní život rolníka byl spojen s rytmem polních prací i přírodou a tím i se světem nadpřirozených sil
zdeděné zkušenosti chránily dům, rodinu a dobytek
- **19. stol.** – studiem se zabývalo více oborů: historie, jazykověda, etografie
- **Josef Dobrovský** – filolog, historik, požadavek kritického přístupu k otázce (1753-1829)
- **Pavel Josef Šafařík** – 1836: Slovanské starožitnosti (romantický panslavismus)
- **Lubor Niederle** – Slovanské starožitnosti: 6. svazek: Víra a náboženství (1916, 1924)
 - jako první se pokusil o syntetické shrnutí poznatků včetně archeologických
- **Zdeněk Váňa** – Svět slovanských bohů a démonů, Praha 1990.
- **Alexander Brückner** – polský odborník na náboženské otázky
 - Mitologia Słowiaństwa (1918): kritika Niederleho

- **20. – 30. léta 20. stol.:** řada dílčích studií a přehledů
- **Kazymierz Moszyński** – Kultura ludowa Slowian, 1929: 2. díl: Kultura duchowa (1934): soustředil polský a ruský etnografický materiál
- **2. polovina 20. století:** komplexnější přístup k projevům religiozity v archeologických pramenech:
- **Jan Eisner** – Rukověť slovanské archeologie, 1966: přehled literatury o pohřebním ritu a magii z celé slovanské oblasti
- **Henryk Lowmiański** – Religia Slowian i jej upadek, 1979
- **1988** – **symposium v polských Kielcích** věnované otázkám slovanského pohanství
- **Zdeňka Krumphanzlová** – zkoumala pohanskou ideologii z hlediska pohřebního ritu (kultovní místo na pohřebišti v Lahovicích)
- **Zdeněk Klanica** – Křesťanství a pohanství Staré Moravy. In: Svätopluk 894-1994, Nitra 1996, 93-140
- **Milan Hanuliak:** 1994: Zvláštnosti v pohrebnom ríte ako súčasť duchovnej kultúry v 9. – 10. storočí, AH 19, 391-403.
- **Archeologické výzkumy** – doklady kultovních svatyň, míst, předmětů (idolů):
 - Kouřim – M. Šolle, 1966
 - Pohansko u Břeclavi – B. Dostál, 1963
 - Arkona na Rujáně – H. Berlekamp, 1974
 - Retra ve Feldbergu – J. Herrmann, 1978
 - Gross Raden – E. Schuldt, 1985
 - Peryn u Novgorodu – V. V. Sedov, 1953
 - Šumsk u Žitomiru – I. P. Rusanovová, 1966
 - B.A. Rybakov – nová interpretace idolu ze Zubruče

- **Metodologie výzkumu** – komplexní přístup: interdisciplinární výzkum
 - analýza, srovnání a interpretace výsledků z hlediska několika oborů
 - pozitivismus: obohatil studium mytologie faktograficky
 - při výkladu náboženských představ je nutné srovnání jednotlivých náboženských modelů
- **Georges Dumézil** – v 50. a 60. letech definoval model tripartitní (třístranné) struktury indoevropských náboženství podle hlavních funkcí společnosti:
 1. náboženské (magické)
 2. vojenské
 3. hospodářské
- **3 vrstvy duchovního života:**
 1. **teologie** – božstva (zaznamenává Prokópios)
 2. **démonolatrie** – lidové zvyklosti a svátky
 3. **magie** – obětní rituály a praktiky jako prostředek styku s bohy s démony

Prameny

- **1. Historické** – kroniky, legendy, traktáty (kněží, mniši, misionáři, Arabové)
 - antický svět o Slovanech nic nevěděl až do 6. stol. (měli pouze ústní tradici)
- **Prokopios z Kaisareie** – **526/7**: účastník vojenských výprav proti Gotům jako poradce vojevůdce Belizara
 - „**De bello Gothico**“ (O válce Gótské): přítomnost Slovanů na středním Dunaji
 - ve třetí knize píše o náboženských praktikách

„Tyto kmeny, totiž Slované a Antové, (...) věří, že je jediný bůh, tvůrce hromu, a jediný pán všech věcí, a obětují mu býky a jiná zvířata všeho druhu. Nevědí, co je nelítostný osud, a ostatně ani mu nepřisuzují nějaký vliv na lidi. Když se pak blíží jejich smrt – buď že onemocní, anebo jdou do války, slibují bohu, že mu přinesou děkovnou oběť, jestliže ne zahynou, a když vyvážnou, obětují mu, co slíbili, a představují si, že vykoupili svůj život za cenu této oběti. Dále uctívají řeky, vodní víly a další božstva, obětují jim všem a při obětech poznávají věštby.“

- **Život sv. Metoděje, Geograf bavorský a Konstantin Porfyrogenetos**

- horní Povislí bylo osídleno dvěma kmeny: a) Vislany (záp. č. Malopolska: Sandoměřsko, Krakovsko)
b) Lenzany (východní Malopolsko, Přemyšl a Červeňské hrady)

- **Život sv. Metoděje** – zmínka o konfliktu Moravy s pohanským knížetem:

„Jeden velmi mocný kníže pohanský, sídlícím a Visle, tupil křesťany a činil jim násilí. Metoděj mu vzkázal: Bude dobře, synu, dáš-li se pokřtíti dobrovolně v své zemi, abys nebyl z přinucení pokřtěn jako zajatec v cizí zemi a vzpomeneš si na mne.“

Území Vislanů – horní Povislí ovládnuto Svatoplukem: polští archeologové odmítají

(nejsou pro to přímé doklady, jen to, že řada hradů byla nově opevněna)

Svatopluk: jako spiritualis filius s. Petri („duchovní syn svatého Petra“) byl spojencem římského papežství, tj. měl ochranu před světskými vládci

- **10. stol.** – kmeny obývající hor. Povislí ovládnuty VM, Maďary, Kyjevskou Rusí, českým a polským státem

- Malopolsko (Polonia minor): později rozděleno mezi Piastovce (záp a stř. č.) a Kyjevskou Rus (vých.)
označení poprvé použito ve 14. stol.

- Dokumenty o politických osudech Moravanů a jejich říše:

- **MMFH: Magnae Moraviae fontes historici. Spisy University J. E. Purkyně v Brně.**

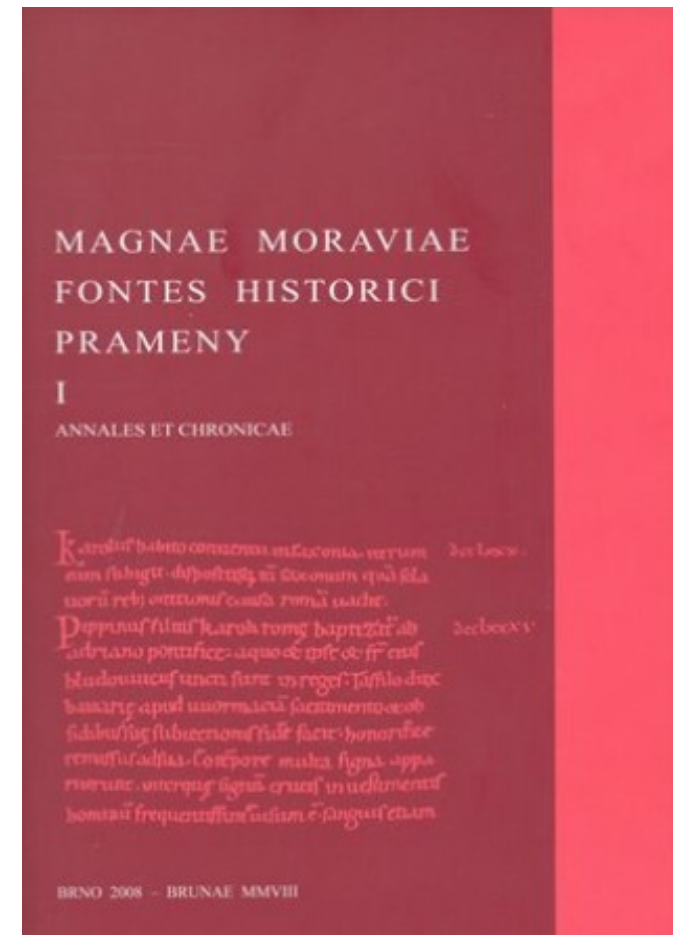
- I. (kroniky, letopisy) ed. L. E. Havlík (Brno 1966, 2008).
- II. (legandy, liturgické texty) ed. L. E. Havlík (Brno 1967).
- III. (listiny, listy, historické spisy) ed. L. E. Havlík (Brno 1969).
- IV. (zákony, právní texty, dodatky) ed. L. E. Havlík (Brno 1971).
- V. (rejstříky) ed. L. E. Havlík (1977).

- **Staroslověnské legendy:**

Životy (Život Konstantinův a Život Metodějův) - konec 9. stol., o christianizaci Velké Moravy, životě světců (tzv. Moravsko-panonské legendy)

I. staroslověnská legenda o sv. Václavu – vznik po Václavově smrti

II. staroslověnská legenda o sv. Václavu - před r. 1050 – překlad Gumpolda do staroslověnštiny, doplněno o pasáže z *Crescente fide*.

- **Crescente fide** (Když se šířila víra) – po r. 975, ničení idolů
- **Legenda tzv. Kristiána o sv. Václavu** (Legenda Christiani – Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eis (Kristianova legenda – Život a umučení sv. Vaclava a jeho baby Ludmily) – 70. léta 10. stol.
- **Život sv. Nauma** – žák Cyrila a Metoděje, založil klášter na břehu Ochridského jezera
- **Kosmova kronika** – **poč. 12.stol.:** zákaz pohanských zvyklostí za Břetislava I. (1039) a Břetislava II. (1092)
 - informuje o **Hnězdenských dekretch** vyhlášených nad hrobem sv. Vojtěcha v Hnězdně

1039

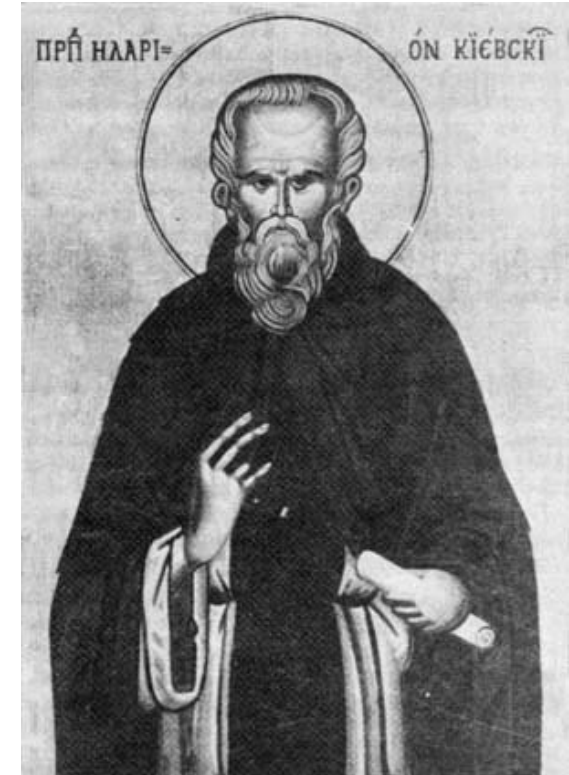
Statutech z roku 1092

- dle těchto ustanovení byla pokuta za pochování mrtvého na poli 300 denárů, pochovávání v lese, bdění u mrtvého, omývání těla, vynášení mrtvého, odsouzení nepořádných pohřbů a kratochvílí nad nimi
- **Homiliář opatovický**, 11./12. stol.: sestaven pražským biskupem: uvádí pohanské přežitky v podobě magických praktik kult démonů a idolů
- **Katalog magie mnicha Rudolfa:** z cisterciáckého kláštera v Rudách Ratibořských, 1235-1250
- **Kronika Jana Dlugosze** – z konce 15. stol.: popisuje folklórní tradice

- **Arabští autoři** z 10. stol. – Ibn Fadlán: _líčení pohřbu ruského velmože v roce 922
al Mas,údí: o obětech a chrámech na výšinách
ibn Rust, _ perský geograf Gardízí

- **Germánští autoři** – **Widukind z Corvey**: saský kronikář, 10. stol.
 - **Dětmar z Merseburku**: 1012 až 1218, údaje o Retře
 - **Adam z Brém**: 1074-1076, kanovník
 - **Saxo Grammaticus**: Dějiny Dánů, 1185-1201
vylíčil úlohu slovanských kněží
popis chrámu v Arkóně a Svandovítova kultu
 - **Ota Bamberský**: 2 misijní cesty do Pomořan: 1124-5 a 1128
 - **Helmold**: Slovanská kronika – popis misijní cesty do Vagrie a Meklenbursku

- **Illarion** – původně poustevník u Kyjeva
 - později jako jeromolach (mnich vysvěcený na kněze) v chrámu svatých Apoštolů v Berestově (sídlo kyjevského knížete)
 - 1051: s pomocí knížete Jaroslava zvolen kyjevským metropolitou v chrámu sv. Sofie
 - **Slovo o zákonu a milosti**
(Слово о законе и благодати)
 - zmínky o předkřesťanské Rusi: pohanské kmeny jsou líčeny jako divošské, nečisté a nevědomé
 - přijetí křesťanství na Rusi zasazuje do rámce biblických ději
- Paměti Jakuba Pečerského
- Slovo o pluku Igorově – 12. stol.

- **Mnich Nestor – Pověst vremennych let** (Vyprávění o uplynulých letech)
(Повесть временных лет, Первоначальная летопись, Несторова летопись)
 - 1113: nejstarší výklad etnogeneze Slovanů sepsaný mnichem kyjevo-pečerského kláštera čerpá z kroniky Georgia Hamartola a popisuje události let 1095 – 1113
 - 1116: přepracován na pokyn Vladimíra Monomacha představeným Vydubyčského kláštera Silvestrem

- **Legendární vyprávění o rozdělení země mezi syny Noeho a rozptýlení národů po stavbě věže v zemi Sennar:**

„...Slované kdysi žili v Podunají, ...„kde nyní je uherská a bulharská země, odtud se pak rozešli do svých sídel mezi Labem, Dunajem a Dněprem...“

„...po mnoha letech se Slované usadili na Dunaji, kde nyní je země uherská a bulharská. A tito Slované se rozešli po zemi a nazvali se jmény podle toho, kde se usadili, na kterém místě. Tak například jedni, když přišli, usadili se na řece jménem Morava, i nazvali se Moravany a jiní se nazvali Čechy. A všichni tito jsou Slované: bílí Chorvati i Srbové a Korutanci. Když Vlaši našli Slovanů u Dunaje, usadili se mezi nimi a činili jim násilí. Proto tito Slované odešli, usadili se na Visle, nazvali se Lechové a od těchto Lechů pocházejí Polané a jiní Lechové jsou Lutici, jiní Mazovšané a jiní Pomořané.“

- **Nestor popsal příchod Cyrila a Metoděje a vznik slovanského písma:**

„Uhři začali bojovat s Řeky a vyplenili thráckou a makedonskou zemi až k Soluni. Začali bojovat také s Moravou a s Čechy. Byl totiž jeden slovanský národ: Slované žijící u Dunaje, které ovládli Uhři, Moravané, Češi, Lechové a Poljané, kteří se nyní nazývají Rus. Pro Moravany byly poprvé přeloženy knihy a nazváno slovanské písmo; a toto písmo je na Rusi i u dunajských Bulharů. Když už byli Slované pokřtěni, byli jejich knížaty Rostislav, Svatopluk a Kocel, kteří poslali k císaři Michalovi vzkaz: „Země naše je pokřtěná, ale nemáme učitele, který by nás učil, kázal nám a vykládal svaté knihy.“

- **Císař Michael se obrátil do Soluně na muže jménem Lev, který měl dva syny, ovládající slovanský jazyk:**

„Jakmile to Lev uslyšel, hned je poslal. Přišli oba k císaři a císař jim pravil: „Poslali ke mně ze slovanské země s prosbou o učitele, který by jim dokázal vyložit svaté knihy, neboť si to přejí“ Přemluvil je oba císař a poslal je do slovanské země k Rostislavovi, Svatoplukovi a Kocelovi.

- **Lubor Niederle:** Nestorův rukopis považoval za „rodný list“ slovanského národa

- **2. Lingvistické** – srovnávací jazykověda: slovanské jazyky nemají stejné výrazy pro chrám, či idol
 - bůh – bog: vychází z indoíránského bhaga, бага
 - indoevropské kořeny: úcta k bohu hromovládci:
 - ger. – Thor kelt. – Taranis slov. Perun
 - kultovní uctívání dubu (obecně stromů: Kyjevská Rus)
 - Irán – mnohohlavé idoly, polykefalismus (Novgorod)
 - Germáni – také neměli chrámy, první ve Švédsku
 - Antický svět – vliv skrze staré řecké kolonie (Oděsa)
- **3. Etnografické** – 19. až poč. 20. stol.: pohanské slavnosti, léčivé účinky vody
 - kameny s miskovitými prohlubněmi: obětní, věštby
- **4. Archeologické** – hmotné doklady kultovních míst: Pohansko, Chotěbuz, Mikulčice, Kouřim
 - nálezy sošek, mužské figurky z dubového dřeva
 - pohřební praktiky

Věrské představy

- **Pohřební slavnosti a hry** – **strava:** tryzna spojená s hostinou a veselí přímo u hrobu
 - u východních Slovanů: vylití čiše medoviny na hrob, na počest zemřelého zde
 - s maskami: měly zmást duše zemřelých
 - obřady, oslavy a rituály se děly ve stanovené dny v roce
- **Pohřební ritus** – vhazování rozbitých nádob do zásypu hrobové jámy: pozůstatky stravy
 - zbytky masité potravy: části kura, kohouta (skořápky vajec – zmrtvýchvstání)
 - studny: na pohřebištích souvisely s hostinami (Velké Bílovice – zvířecí kosti)
 - stopy po vykuřování uhlíky (i v nádobách) někdy dokonce
 - obol mrtvých zajišťoval přechod duše do podsvětí: v křesťanství kult sv. Michala, jemuž se zasvěcovaly hřbitovní kaple
- **Magické praktiky** – **apotropajního (ochranného) charakteru:** V. Bílovice – v sev. rohu kostra se srostlými řezáky
Mikulčice, Strachotín-Petrova louka: rituální pohřby psů
 - **prosperitního charakteru:** tzv. zástupná oběť (místo zvířete obětována zvířecí figurka)
Mikulčice: jáma sz. u tzv. knížecího paláce 207 ks. Plastik (rozmnožení hospodářských zvířat)

Slovanský panteon

- **Slované – polyteismus:** uctívání různých božstev, démonů, přírodních sil a zvířat
- **Panteon** – lišil se rozdílné geografické poloze, bohové měli různé funkce
- **Baltoslovanský původ** – bohové Perun a Veles: vládli říši zvířat, podsvětí a žárového pohřbívání
- **Iránský původ** – kulty Slunce i ohně
- **Germánský původ** – božstva hospodářsko-válečného zaměření, polykefalii, úcta ke stromům, pramenům a výšinám.
- **Polabsko-pobaltský původ** – nové lokální formy kmenových božstev (10 – 12. stol.): hierarchizovaná kasta kněží pohanského kultu (tzv. žreci)
- **Hlavní bohové:**
 1. **Svarog** – vládce nebes, tvůrce všech věcí, bůh-otec, světlo
Svarožic – syn **Dažbog** – bůh slunce a ohně, mladší generace
 2. **Perun** – později, bůh bouře a hromů, zasvěcen dub
 3. **Veles** – hospodářská funkce: bůh stád a ochránce majetku
- **Lokální bohové:** **Svandovít, Triglav, Živa**
- **Ruský okruh:**
 - Stribog** – bůh větru, funkce správce dobra
 - Chorš** – bůh měsíčního svitu
 - Simargl** – okřídlený pes: ochranná funkce (striga – čarodějnice)
 - Mokoš** – vlhká úrodná zem, sexuální mystéria. kult plodnosti

- **Labsko-pobaltský okruh** – **z:** území mezi ústím Odry, **v:** řeka Havola, **j:** bojové kmeny
(Obodrité – Polabané, a Luticové – Rataři, Dolenci, Čerezpějané, Pomořané)
- **Svarožic** – bůh války, jinak Radegast, obsluhovali ho kněží, kteří mu přinášeli oběti
 - věštili pomocí koně: kultovní zvíře
 - 1066: zmínka o Svarožicově kultu
- **Svandovít** – chrám na poloostrově Rujána, vyvrácen za krále waldemara (1068)
 - v muzeu v Krakově: hlava se 4 obličejí a klobouku
- **Triglav** – funkce hospodářská a vojenská; Volyň, Štětín: v pol. 12. stol. v úpadku
- **Vagun** – soudy
- **Živa** – bohyně, kult plodnosti, vládkyně sil

- **Kult přírodních sil** – silný, nepodařilo se jej vymýtit
 - uctívání výšin a kamenů, duchů hor, skal, jeskyň, řek, hájů
 - oběti: Č: Říp, Milešovka
 - M: Hostýn (pramen), Radhošť, Děvín v Pavlovských vrších, Klášťov na Vsetínsku (deputy)
 - **vegetační démoni** – lesní: víly a rusalky (sídlily ve stromech): dub, lípa
 - Lesovyk** – vládce lesa, šum stromů
 - Div** – ženský protějšek divé ženy (divoženky)
 - polní: žitný děda, bába, polní víly a rusalky (oběti – poslední klasy)
- **vodní bytosti** – ženské podoby: žínky, víly rusalky nebo mužské: hastrman (vodní muž)
 - oběti – u studánek: květiny, rostliny (máta, libeček)
- **vzdušné bytosti** – větrní démoni, oběť: kousek chleba
 - větrnice: meluzína, oběť: mouka, sůl, ořechy, jablka
- **bytosti ohně** – svatý oheň se rozdělával křemenem a hubkou
 - oheň při oběti, dým při vykuřování – očištná funkce, věštění z plamene, dýmu
 - ohnivý mužík, drak, oběti – beran, vůl
- **Rolničky** – ochrana proti zlým duchům

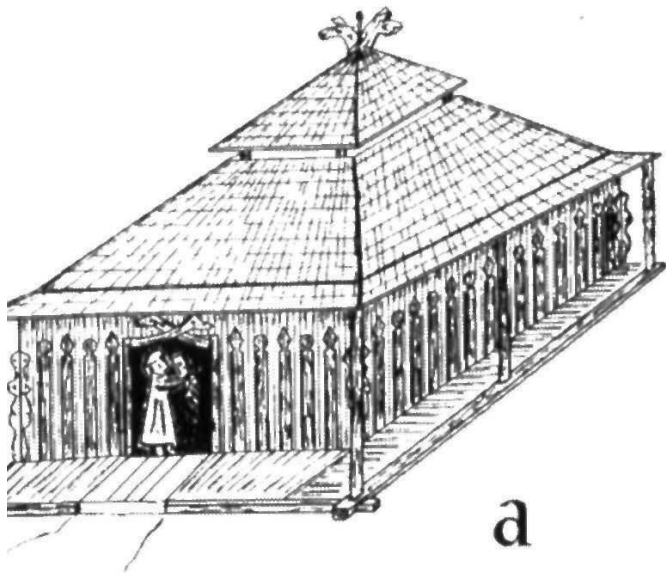
- **Duchové času** – **polednice, poledníček**: posvátnost polední hodiny, vychází z polí
 - **klekánice, půlnočnice**
- **Duchové osudu** – suča, mstruča: bytosti, které mění osud člověka
 - **pozednice**: sudičky, zasahovaly do tří dnů po narození, oběti – chleba, sýr, sůl
- **Ochránci domovů** – děduška domovoj
 - šotek: podoba chlapce – chránil stádo, nesmělo se mu ublížit, jinak škodil domácím zvířatům
 - zvířecí podoba – hadi: pod pecí, pod prahem
- **Kult stromů** – zvláštních tvarů, považovány za posvátné: dub – zasvěcen Perunovi, uctíván na Dněpru
 - Štětín: posvátný ořech, dále lípa, jmelí (proti neplodnosti), obilí (hojnost)
- **Kult zvířat** – kůň: zasvěcen Svandovítovi
 - domácí zvířata: vůl, pes, koza, kachna, vlaštovka, čáp
 - divoká zvířata: medvěd, vlk, jelen

- **Obětiště** – pod širým nebem, většinou kruhové s idolem uprostřed, kruh
 - symbol nebe, slunce
 - Polsko: Trzebljakovo, Perin
 - Čechy: Žiži – na Hradčanech, Libušín u Kladna, Mšensko
- **Kultiště** – **Mikulčice:** 2 kultovní objekty – 8/9. stol.: „Klášteřisko“ obdélný (20/24 x 11 m), uvnitř pohřeb koně
 - u ramene Moravy: prstencovitý příkop, uprostřed kůl (idol), kolem další
 - **Pohansko u Břeclavi** – obj. č. 39: kruhový, obehnaný palisádou, 9 sloupů
 - ohrada: poč. 9. stol., 21,5 × 17 m, na místě prvního kostela (také Modrá u Velehradu)
 - **Chotěbuz:** spálená dřeva v obdélné jámě 1,2 x 1,2 m: podstavec či schránka pro idol nebo sochu božstva
- **Víra v sílu idolů** – představovaly božstva v personifikované podobě (kameny, dřevo, kov)
 - velké figury: veřejný kult
 - malé figurky: osobní amulety s ochrannou funkcí, z kosti dřeva, kovu
 - posvátné zbraně: meč, praporec (Živa)
 - ideogramy: svastika, pentagram – vyřezávány na zbraních, hrncích aj.

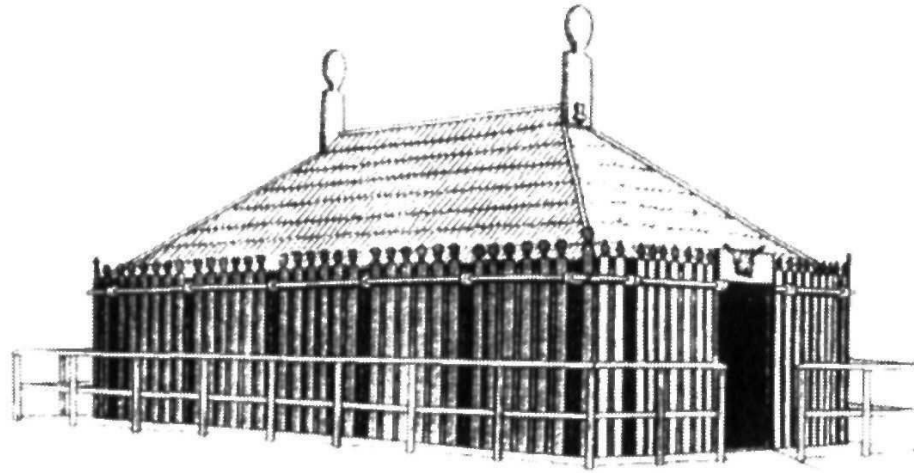
Pohanské svatyně

- **Retra** – svatyni na území kmene Veletů se nepodařilo identifikovat (informace: kronikáři Helmold a Adam Brémský)
 - hlavní centrum pohanství až do r. 1068, kdy byla dobyta biskupem Burchartem z Halberstadtu
 - obětovalo se tu více bohům (Svarožic)
 - chrám byl postaven ze dřeva a jeho stěny byly zdobeny vyřezávanými božstvy
- **Arkóna** – svatyně Ránů na ostrově Rujána (Helmold a dánský historik Saxo Grammatikus)
 - chrám Svandovíta s modlou se 4 hlavami: pán světa (hleděl do 4 stran)
 - věštby, i lidské oběti, uvnitř textilní závěsy, sochy bohů ve zbroji
 - 1168: zničena dánským králem Valdemarem I. (1131 – 1182)
 - na ostrově další svatyně: Korenica (socha Rugievita),
- **Groß Raden** – odkryta samostatně stojící stavba pravoúhlého půdorysu: 7 x 11 m, obehnaná dvěma ohradami (desky zdobené hlavičkami)
 - uvnitř se našly dva hroty kopí, hliněný pohár, lebky koní a hovězího dobytka

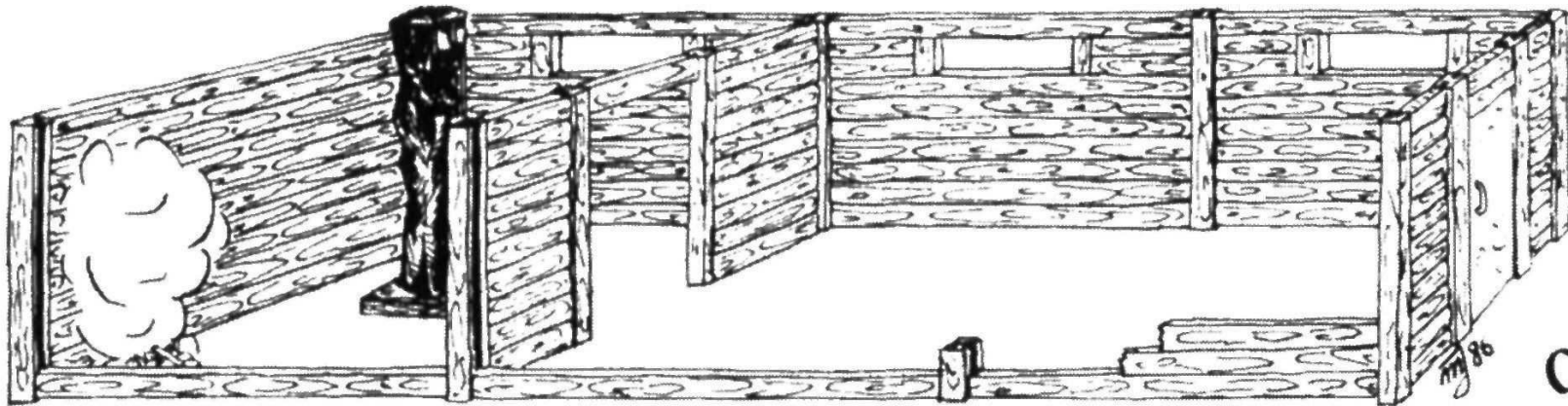

a

b

c

ycina 13. Rekonstrukcje świątyń słowiańskich w Arkonie (a), Gross Raden (b) i Wolinie (c).

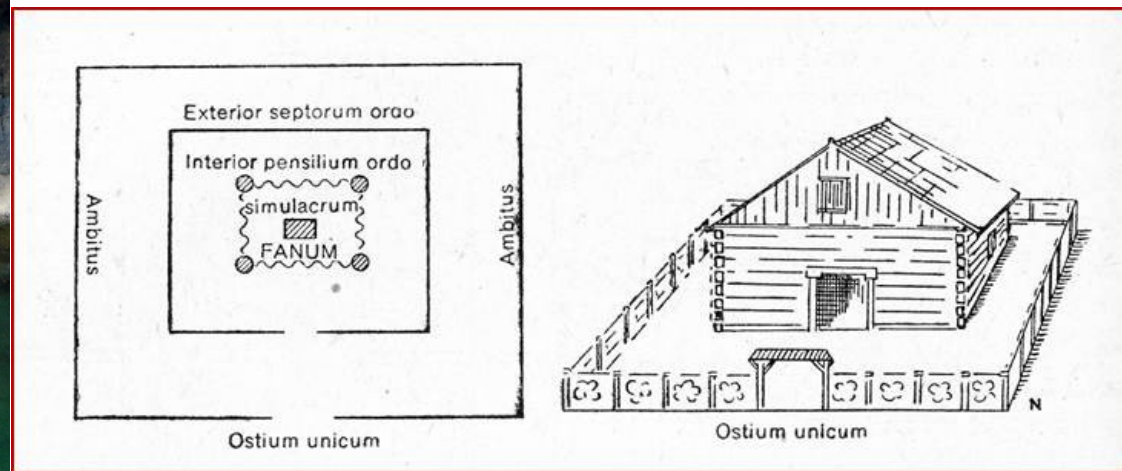
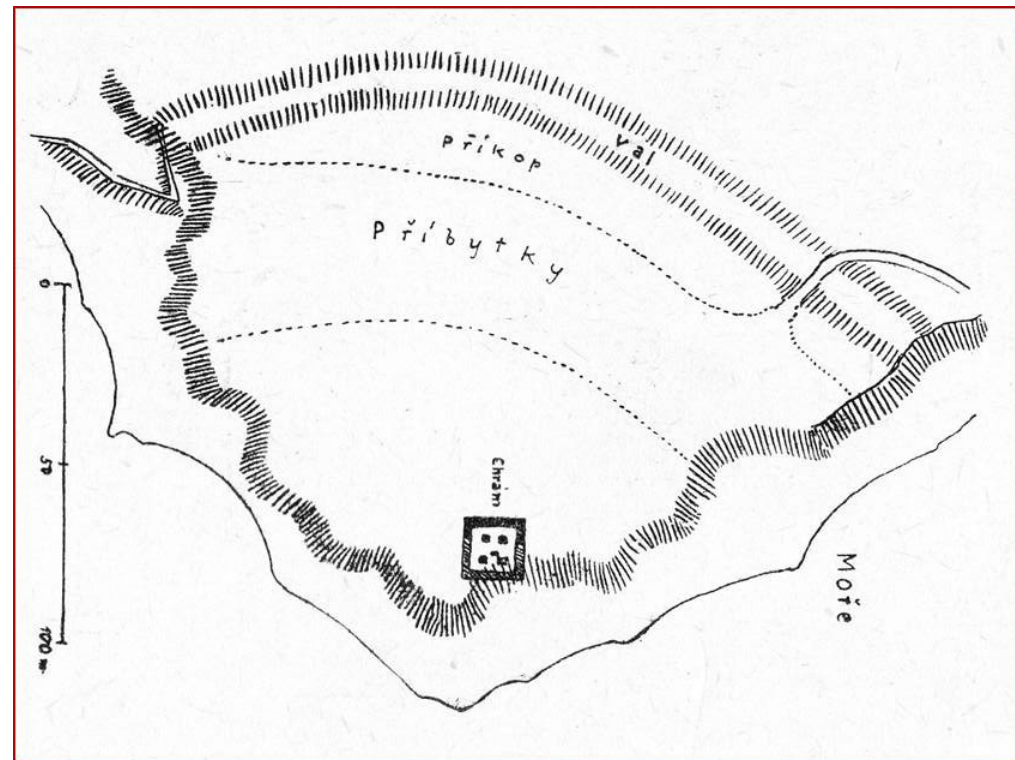
Wg Herrmanna 1993, Schuldt 1985, Filipowiaka, Gundlacha 1992

b. 13. Rekonstruktion der slawischen Tempel in Arkona (a), Gross Raden (b) und Wolin (c).

Nach Herrmann 1993, Schuldt 1985, Filipowiak, Gundlach 1992

Rujánský hrad Arkona

- Svatyně boha války Svandovíta
- 1168: zničena dánským králem Valdemarem I.

Gross Raden

Meklenbursko

Poloostrov Binnensee

Slovanský kmen Varnů

9. – 10. stol.

1973-1980: výzkumy Ewalda Schuldta

Hradisko (průměr 75 m)

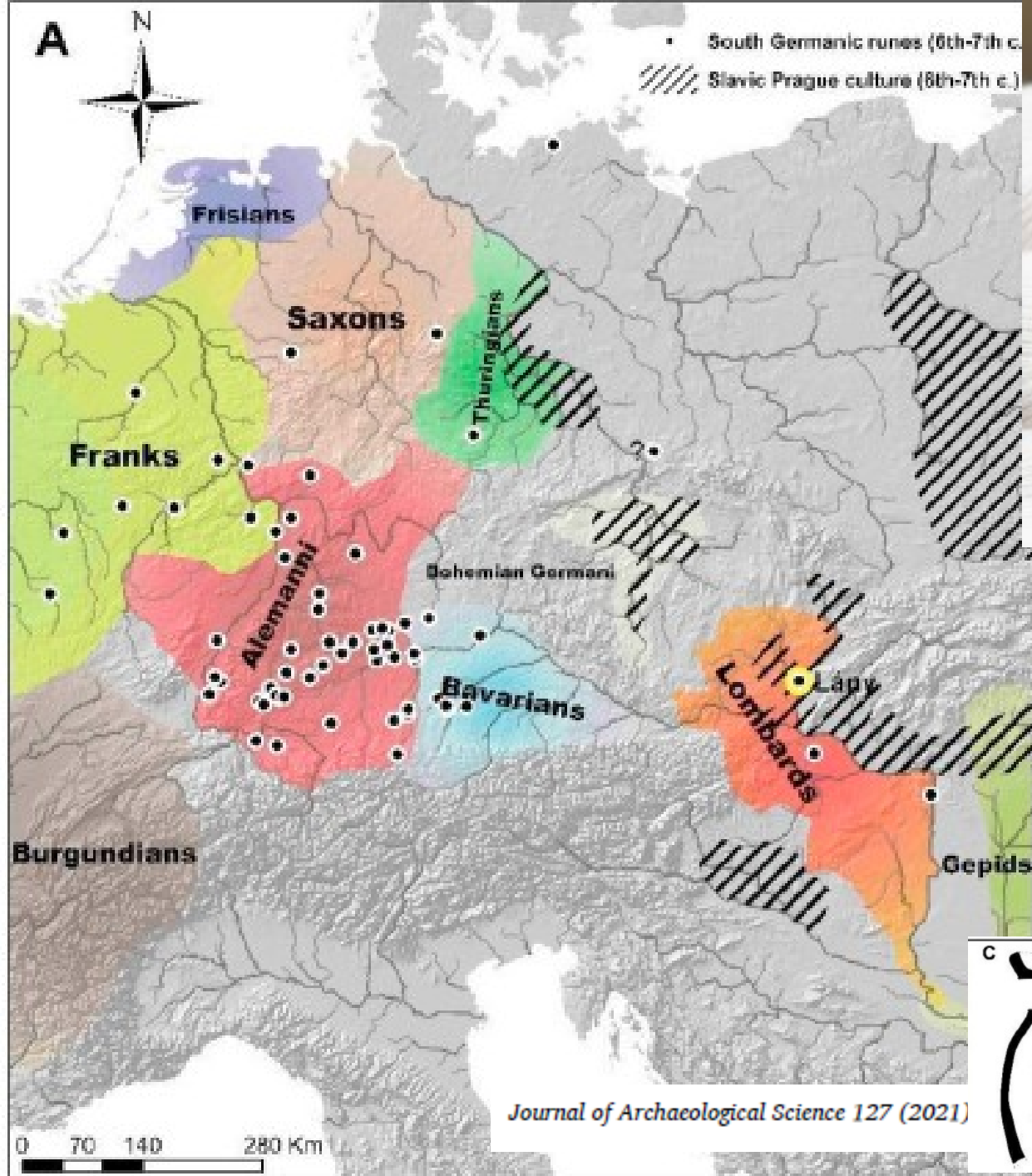
Osada

Pohanská svatyně 7 x 11 m

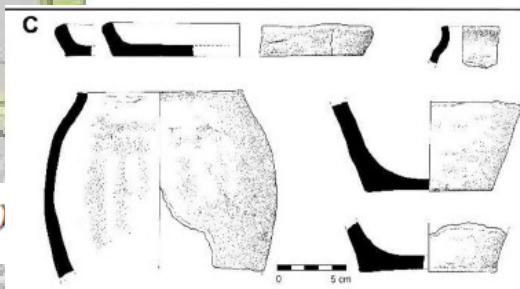

Pohanství

- **Mnich Chabr** – 9/10. stol.: bulharský mnich z preslavské literární školy
 - spis O písemnostech: Slované jako pohané neměli písmo, ale počítali a věštili „črtami a zářezy“
- **2017 – Lány u Břeclavi:** na sídlišti nalezena kost s **runovou abecedou** (7 znaků)
 - analýzy: genetické, radiokarb. traseologické, elektronová skenovací mikroskopie
 - datování: 555–650 AD
- **Abeceda staršího futharku** – germánská: 24 znaků, 2. – 7. stol.
 - Slovany používána k počítání a věštění

**Lány u Břeclavi:
 Kost s runovou
 abecedou**

Literatura

- BERANOVÁ, Magdalena. 2000: Slované. 1. Praha.
- DUMÉZIL G., 1997: Mýty a bohové Indoevropanů. (texty shromáždil a redgoval Hervé Coutau-Bégarie), překlad Budil I., Praha.
- ELIADE M., 1995: Dějiny náboženského myšlení I. Od doby kamenné po eleusinská mystéria, překl. Dejmalová K., Karlík F., Lyčka M., Našinec J., Patočková B.. Praha.
- ELIADE M., 1996: Dějiny náboženského myšlení II. Od Gautama Buddha k triumfu křesťanství, překl. Dejmalová K., Lyčka M., Našinec J., Patočková B., Sadílková P., Spěváková O..Praha.
- ELIADE M., 1997: Dějiny náboženského myšlení III. Od Muhammada po dobu křesťanských reforem, překl. Lyčka M., Našinec J., Karfík F.. Praha.
- NIEDERLE, Lubor. 1953: Rukověť slovanských starožitností. Praha.
- PITRO, Martin – VOKÁČ, Petr. 2002: Bohové dávných Slovanů. Praha.
- POLÁK V., 1956: Slovanské náboženství. In: Vznik a počátky Slovanů I., 119-132.
- PROFANTOVÁ, Naďa – PROFANT, Martin. 2004: Encyklopedie slovanských bohů a mýtů. Praha.
- TÉRA, Michal. 2009: Perun - Bůh hromovládce: Sonda do slovanského archaického náboženství. Červený Kostelec.
- VÁŇA, Zdeněk, 1990: Svět slovanských bohů a démonů. Praha.

Prosazování křesťanství

- **8. stol.** – individuální přijetí křesťanství skrze misie bavorských kněží
 - šíření spojeno s politickým cíli franských vládců (záminka voj. tažení)
 - přejímání franckých zvyků velkomoravskou elitou (před přijetím křesťanství)
 - salzburský biskup Arno: „ Jelikož nejste pokřtěni, nejste hodni besedovat u jednoho stolu s křesťany, ale pouze jako psižrát za dveřmi“
- **813** – synoda v Mohuči: noví křtění, neznalí latiny, se mohli naučit Modlitbu Páně a Vyznání víry v rodném jazyce (nutné pro křest: v Bavorsku překládány modlitby do západoslovanského dialektu)
- **828** – „O pokřestění Bavorů a Korutanců“: arcibiskup Adalram vysvětil kostel v Nitravě
- **831** – oficiální udělení křtu všem Moravanům pasovským biskupem Reginhardem (Morava: misijní oblast Pasova)
- **860** – Rostislav požádal v Římě papeže Mikulaše I. o zřízení samostatné moravské církevní diecéze: odmítnut
- **863** – konstantinopolský patriarchát vyslal na Moravu misii Cyrila a Metoděje
- **883** – křest knížete Bořivoje na Moravě (do Čech přivedl kněze Kaicha a 30 pokřtěných družiníků)
- **885** – osamostatnění Čech, **první kostely**: Levý Hradec, Pražský hrad
 - budování jednoho „státního“ náboženství reprezentovaného Přemyslovci („duces“)

Christianizace

- **Byzantská říše – 8. stol.:** v Konstantinopoli snaha o podřízení slovanských kmenů usazených v Řecku a na Peloponésu
rozšíření: Řecko, Arménie, Gruzie, Sýrie, Mezopotámie, Egypt
písemnictví a bohoslužby: v domácích jazycích
 - **po 860:** příprava misie na Moravu: zjištění podmínek pro zřízení diecéze, misíí pověřeni bratři Konstantin a Metoděj
- **Konstantin Filozof** – Filolog (850: profesor na universitě), znalec hebrejštiny, překlady liturgických textů do staroslověnštiny
 - řídil se listy apoštola Pavla: slova Kristova je třeba hlásat všem národům v jejich řeči
 - cíl: duchovní (srozumitelnost textů a rituálu) a přivedení lidu do křesťanské *oikumene*
 - 868: skonal v římském klášteře
- **Metoděj** – **813:** narozen v Soluni (Thessaloniké)
 - **856:** odešel do kláštera (mnich v klášteře Polychron na hoře Olympu)
 - **861:** Chersones: výprava pro ostatky sv. Klimenta (3. biskup na papežském stolci); křest dvou set Chazarů
 - **869:** císařem Hadriánem II. vysvěcen misijním arcibiskupem a pověřen funkcí apoštolskeho legáta pro slovanské kraje s právem sloužit bohoslužby
 - **870:** Frankové zajali Rostislava a Metoděje a uvěznili je v Bavorsku, Svatopluk Franky vyhnal
 - **880:** nový papež Jan VIII. v bule *Industriae tuae* uznal Svatopluka suverénním vládcem a Metoděje potvrdil v hodnosti arcibiskupa moravské metropole s právem sloužit liturgii v slovanské řeči (jen na území Svatoplukovy říše)
 - **885:** po smrti Metoděje byli jeho žáci vyhnáni (nitranský sufragán Wiching přesvědčil papeže Štěpána V., že šíří kacířství)

Cyril a Metoděj úřinášejí ostatky sv. Klimenta (vlevo).
Freska v basilice San Clemente, 11.stol. (zde pohřben)
(Podle legendy mučen v Chersonu za šíření křesťanství)

- **Slovanské písmo** – Konstantin (cyril): **hlaholici**
 - Metoděj († 885): **cyrilici** (překlad Písma)
 - 863**: příchod na Velkou Moravu na přání knížete Rostislava

Hlaholice

- **1995** – filolog **Ivan Müller († 2019)**: Slavistická konference v Nitře
 - Doba a místo vzniku hlaholice. Brno 2015.
 - zpochybnil Cyrilovo autorství hlaholice (písmo k záznamu staroslověnštiny)
 - kořeny slovanského písemnictví jsou starší a sahají do pozdní antiky
 - cyrilice: jako verze řečtiny vznikla ve 3. až 4. stol.
 - Slované jako jediný kmen používali pro bohoslužebné účely své vlastní písmo a řeč
 - **vznik**: okolí měst Aquileia („Druhý Řím“) a Grado (u Tertstského zálivu ve Slovinsku)

Aquilea: před ustavením papežství sídlo patriarchátu (nejvyšší úřad)
 církevní misie do Rakouska, již. Německa, Dalmácie a
 snad i do Chersonu u Černého moře
 (Konstantin odsud odvezl ostatky sv. Klimenta: 4. římského biskupa)

Grado: cca 8 km jižně od Aquileje, pol. 4. stol. velká katedrála
 1. stol.: křesťanská obec, později osídleno slovanským obyvatelstvem

Polsko - christianizace

- 2 teorie:
 - **1. přijetí prostřednictvím Velké Moravy:**
 - po porážce Vislanů Moravany v letech 877– 879 zůstalo Vislansko pod moravským panstvím a christianizaci inicioval Metoděj, po jehož smrti byli slovanští kněží vypuzeni
 - zůstal pouze biskup Wiching (880 vysvěcen v Nitře)
- Kateřina Lanckroňská** – k Vislanům na Krakovsko odešel vyhnaný Metodějův žák Gorazd (shodně F. Dvorník)

Henryk Lowmianski:

1. fáze: Wichingovi bylo po smrti Metoděje papežem svěřeno i území Vislanů
2. fáze: souvisí s obnovou arcibiskupství za Mojmíra II.

kol. 900: Wiching získal od papeže Jana IX. arcibiskupství a tři sufragány: Krakov, Nitru, Prahu(?)

Katalogy krakovských biskupů – zmínky o dvou biskupech před rokem 1000:

Prochor: měl být nástupcem Wichinga jako první misijní biskup

Prokulf: jeho nástupce

1086: listina Jindřicha IV.: jako důkaz souvislosti krakovského biskupství s moravskou církví uvádí popis hranic pražského biskupství sahající po řeky Bug a Styr (Krakovsko bylo formálně pod českým panstvím)

- **2. Přijetí prostřednictvím Čech:**

- **965** – sňatek Měška († 992) s Doubravkou († 977): dcerou českého Boleslava I. (původně určena pro duchovní dráhu)
přivedla sebou kněze
- **966** – křest: podmínka sňatku podle Galla Anonyma
- **968** – založeno misijní biskupství v **Poznani**: první biskup: Jordan (podle G. Labudy misijní bez stálé diecéze)
druhý biskup: Unger
- **991/2** – dokument „Dagome udex” (pojmenovaný podle prvních slov)
„Dagome soudce” (Měškovo jméno při Křtu ?) – v něm Měšek dává své panství pod ochranu
papežského stolce
- **997** – smrt sv. Vojtěcha na misijní cestě do Pruska (999 uznán za svatého)
- **1000** – založeno arcibiskupství v **Hnězdně**
- Další ve: **Vratislavi** (Dolní Slezsko – pod míšeňským biskupstvím)
Krakově (Malopolsku)
Kolobřehu (Pomořany)

- **Získání církevní samostatnosti:**

- **995** – na říšský trůn nastoupil Ota III., který se svým učitelem a rádcem Gerbertem z Aurillacu (a pražským biskupem Vojtěchem?) vytvořil program:

- **Renovatio Imperii Romanorum**

- vytvoření křesťanského císařství, v němž by se císař a papež spolupodíleli na vládě nad celým křesťanským univerzem
 - vytvoření metropolitní církevní organizace
- **998** – program začal Ota III. realizovat dosazením Gerberta na papežský stolec jako Silvestra II. západní křesťanské společenství: Ota III. a Silvestr II. měli představovat „říšskou církev“
- **999** – **Boleslav Chrabrý:** vyslal do Říma Radima – Gaudentia (nevlastního bratra Vojtěcha) se žádostí o zřízení nezávislé církevní organizace na polském území - Ota III. vyhověl
- **1000** – Ota III. se vypravil do Polska k hrobu sv. Vojtěcha v Hnězdně
 - na jeho památku povýšil Hnězdnou na arcibiskupství a založil další.

Maďarsko – christianizace

- **6.stol.** – pastevecké polousedlé obyvatelstvo: ze středního Uralu do stepí jižního Zauralí
- **poč. 9. stol.** – k dolnímu Donu a Dněstru do **tzv. Levedie**
Konstantin Porfyrogenetos: podle uherského vůdce Levediho
- **pol. 9. stol.** – k dolnímu Dunaji a do Sedmihradska

- **862** – pod vedením legendárního knížete **Álmoše** se objevili v Karpatské kotlině, kde se usadili koncem 9. stol.
Álmoš: kromě vlastního kmene **Megyer** (odtud Maďar) dovedl ještě 6 kmenů
honfoglalás = zaujetí vlasti
Hungaria – název podle pevnosti Hung u Užgorodu
Geograf Bavorský: nazývá je Ungare a zemi Magna Ungaria
- **890** – **Arpád** (?-907): zakladatel **Arpádovské dynastie** zaútočil na Bulharskou říši, útok odražen

- **892** – společně s východofranským Arnulfem bojují proti Moravanům a po srážce s Pečeněhy a Bulhary zamířili do Potisí
- **894-895** – spojení se Svatoplukem proti Frankům (Fuldské anály)
- **902 až 907** – **Arpád** rozvrátil Velkou Moravu a jeho syn
– **Zolta** (907-955) si vzal dceru **Mojmíra II.** (arpádovsko-mojmírovská dynastie)

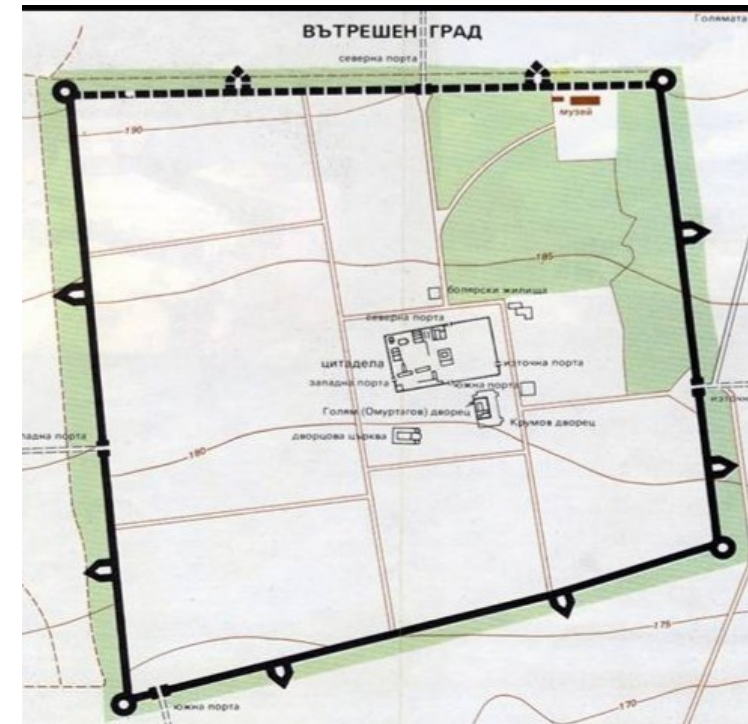
- **955** – po porážce na Lechu u Augsburgu (Ota I. a Boleslav I. Ukrutný) se stáhli do Velké uherské nížiny a usadili se (zemědělsko-dobytkářský způsob života)
- **965** – vzniklo **Uherské velkoknížectví**, v němž vládl (Takšoň) **Gejza** (972-997)
 - syn (Vajko) **Štefan I.** (997-1038) se oženil se sestrou Měška I. **Adelaidou**
 - 972:** oba pokřtil pasovský biskup Bruno
- **Christianizace** – zánik pohanské víry odstranil pohanský způsob pochovávání (koně nebo jejich postroje)
 - východofranský král Karloman († 880) nařídil pochovávání jen u kostelů (kostelní hřbitovy)
- **996** – čeští benediktini s pražským biskupem **Vojtěchem** (Adalbertem) a opatem břevnovského kláštera **Anastáziem** (Astrikem) založili klášter sv. Martina v Pannonhalmu
- **1000** – **István (Štefan):** zakladatel arpádovské dynastie (vymřela 1301) korunován papežem Silvestrem II. po smrti († 1038) prohlášen za svatého
zakladatel uherského státu (rozdělen na komitáty – v čele župani)

Bulharsko (I. stát: 681-1018)

- **Chán Krum** (802-814) – „nový Attila“: zakladatel první říše
804 – porazil Avary východně od Tisy a bojoval s Byzancí
- **Chán Omurtag** (814-831)
815/16 – uzavřel mír s Byzancí (vzájemná podpora a hospodářský rozkvět)
822 – poselství k Ludvíku Pobožnému („avarské dědictví“): spory o nadvládu nad Slovy.
- **Chán/kníže Boris I. (852-889)**
864 – uzavřel přátelství s byzantským Michalem III.
870 – založeno arcibiskupství v Plisce, kam se uchýlili žáci Cyrila a Metoděje (přinesli písmo).
- **Simeon I. Veliký** (893 - 927)
– hlavní město přenesl z Plisky do Preslavi; padl na výpravě proti chorvatskému Tomislavovi, pak úpadek
925 – prohlásil se císařem Bulharů (car): spory s Byzancí kvůli církevní samostatnosti
- **Samuel** (971-1014) – spojenectví s Byzancí proti Kyjevské Rusi (kníže Svjatoslav), pak úpadek
- **1014** – poražen byzantským Basilem II. Bulharobijcem.
- **Ivan Vladislav** – **1018**: poslední císař (padl u Drače, byzantská provincie) v boji proti Turkům
- **1396**: Bulharsko dobyli Turci (vládnou Bulharům až do 19. století)

Pliska – město a hrad (9. stol)

- **Pliska** – pův. slov. osada 3 km sev. od vesnice Pliska (dříve Aboba)
 - **9. stol.:** opevněné město a vnitřní hrad
 - 3 fortifikační systémy (zdi: v. až 12 m, d. 21 km)
 - vnitřní město 0,5 km²
 - pevnost chána spojená chodbou s basilikou
 - sídlo patriarchátu a arcibiskupa
 - škola Metodějova žáka Nauma (u Moesie) a Klimenta
 - za Borise I. přestala být hlavním městem
- **Preslav** – **893:** sídelní město od vlády Simenona I.

Preslav s palácem a kostelem (10. stol.)

Velké Trnovo – centrum ve 12. stol.

Christianizace Rusi

860 – po porážce Byzance na dolním Dunaji patriarcha **Fótios** vyslal na Rus misionáře

864 – založeno **biskupství v Kyjevě**

882 – po dobytí Kyjeva kyjevská knížata křesťanství odmítala (i Oleg)

- **955** – jako první přijala křest vdova po knížeti Igorovi kněžna **Olga** při návštěvě Konstantinopole
 - aby na Byzanci nebyla závislá, obrátila se na východofranského Otu I., který do Kyjeva poslal mnicha Adalberta z trevírského kláštera sv. Maximina
 - mnich do Kyjeva přišel pozdě, když vládu převzal syn kněžny Olgy **Svjatoslav**, jenž konvertoval k islámu
- **Přijetí křesťanství:**
- **988** – za kníže **Vladimíra** (980–1015): státní náboženství
 - byzantský císař Basileos II. požádal o pomoc při potlačení povstání Asii
 - Vladimír do Konstantinopole poslal 6 tis. varjažských bojovníků, za což mu císař přislíbil sňatek se svou sestrou Annou Porfyrogennetou, ale podmínil ho přijetím křesťanství

- **Kníže Vladimír** – vnuk kněžny Olgy a nejmladší syn knížete Svatoslava I. a konkubíny Maluše
(985 – 1015) (norské ságy ji uvádí jako věstkyni, která žila do sta let a předpovídala budoucnost)
 - původně pohan, měl několik žen a asi 800 konkubín v různých městech.
 - vládl ve Velkém Novgorodu, odkud utekl před bratry Jaropolkem a Olegem
- **977** – dobyl Novgorod a cestou do Kyjeva obsadil Polock, Smolensk (vzal si dceru polockého knížete Rognedu)
- **980** – v Kyjevě nechal vztyčit pohanské sochy: Peruna, Chors, e Dažboga, Striboga, Sěmargla a Mokoši
- **988** – po křtu zničil pohanské chrámy a Perunovy modly hodil do Dněpru
 - po příchodu duchovních z Byzance nakázal hromadný křest lidu
 - k obrácení přispěl příklad jeho babičky (svaté Olgy) a jeho ženy Anny
- **990** – založil město Vladimír nad Kaljazmou a v Kyjevě dal postavit Desátkový chrám (první škola na Rusi)
- **1015** – zemřel v rezidenci v Berestově u Kyjeva před tažením do Novgorodu proti jednomu ze synů (12 nesvorných)
- **K. H. Borovský – Křest sv. Vladimíra:** popsal výběr nejlepšího náboženství
 - za Vladimírem putovaly delegace hlásající islám, judaismus, křesťanství západní (latinské) a východní (řecké)
 - na křesťanskou víru přešel po rozhovoru s řeckým filosofem, který mu řekl, co by ho čekalo po smrti (poslední soud a věčné zatracení)

980: Kníže Vladimír uděluje nařizení pod modlou boha Peruna. Radziwiłłský letopis z 15. stol.

- **Christianizace Polabských Slovanů** – misijní činnost otonských panovníků:

968 – Ota I. založil arcibiskupství v Magdeburku a podřídil mu několik biskupství

- **Veletský (Lutický) kmenový svaz:** západně Odry

- 983: Lutici se vzbouřili, svrhli franskou nadvládu a vrátili se k pohanství

- 1056/1057: lutický svaz se pro neshody rozpadl

- 12. stol.: území začleněno do říše

- 1125: po výpravě saského vévody Lothara zničena Retra

- 1136, 1168: dvakrát vypleněna Arkona

- **Obodritský kmenový svaz:** východně Labe

- Pol. 9. stol.: první misie za Ludvíka Němce

- 968: Ota I. založil v Oldenburgu biskupství

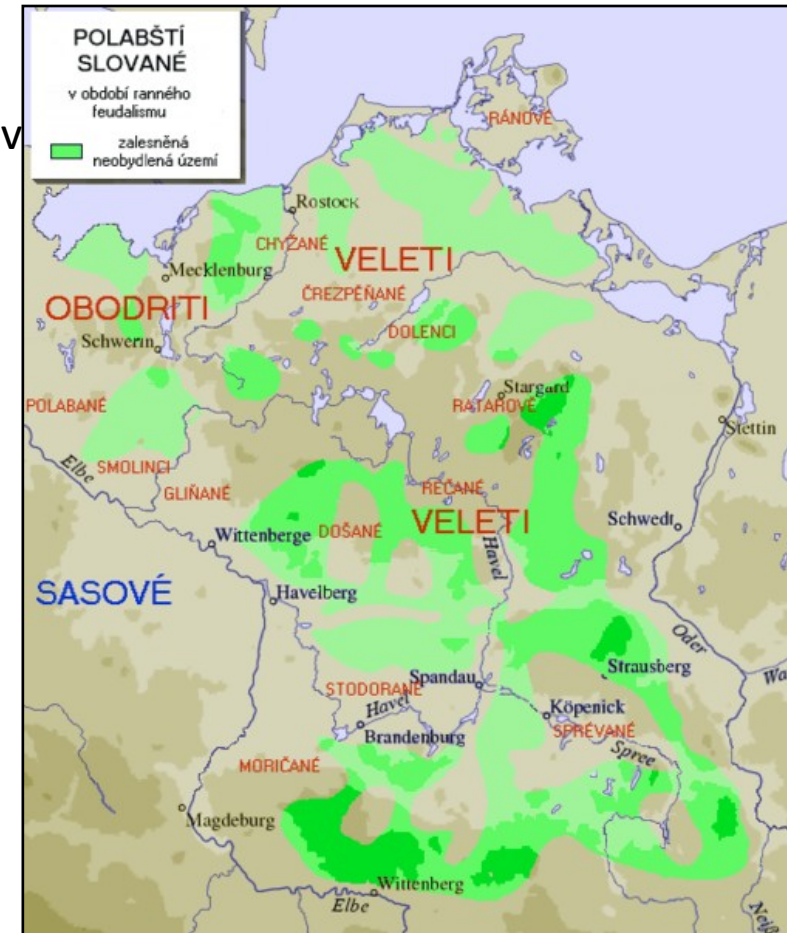
- 983: povstání přerušilo kontakty

- 1018: vyhnán kníže Mstislav

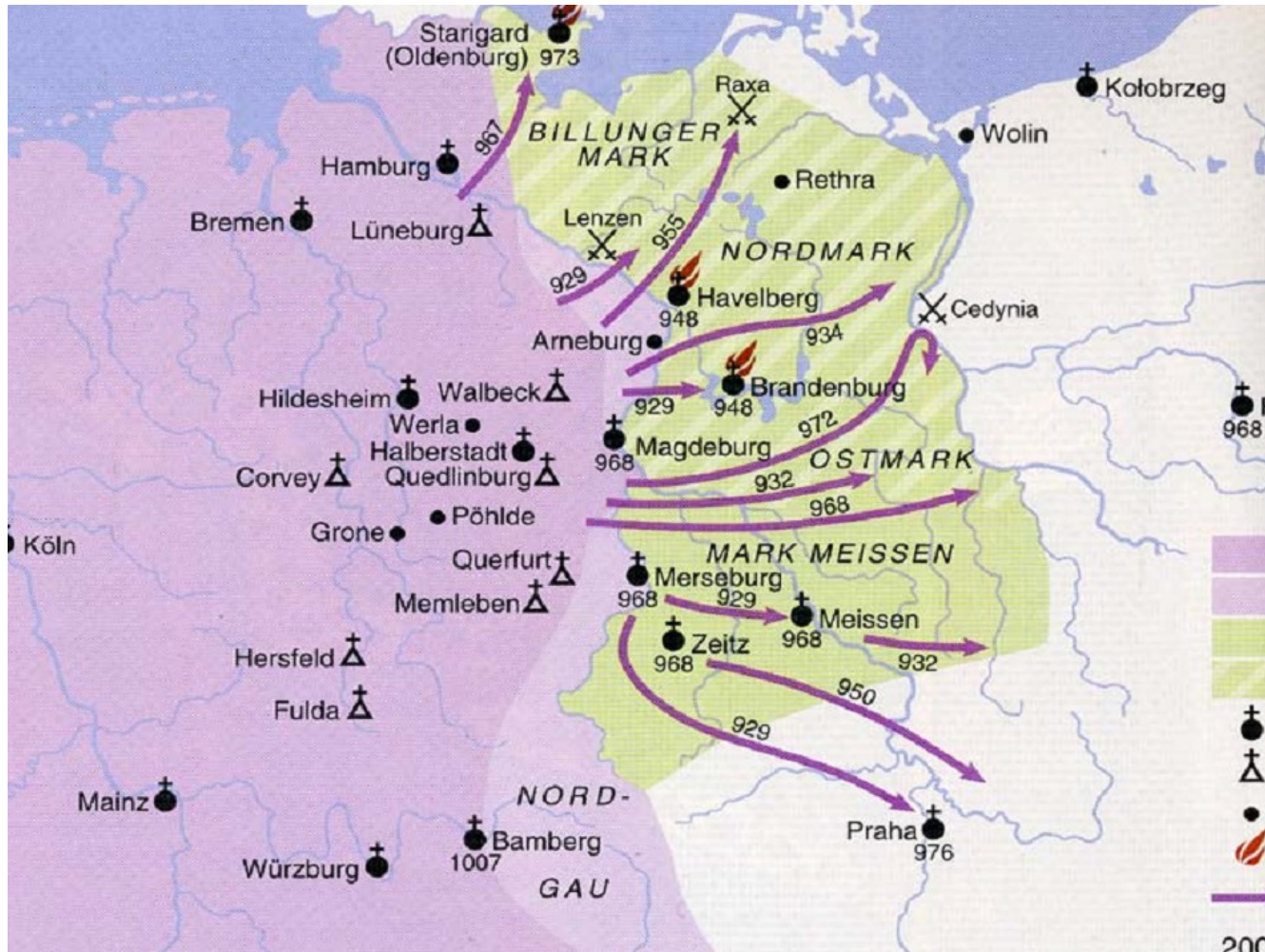
- 1043: kníže Gotšalk inicioval založení několika klášterů (1066 zabit)

za podpory brémského arcibiskupství vzniklo biskupství v Ratiboři a Meklenbursku

- 2. pol. 12. stol.: završena christianizace

Saská východní marka (10. – 12. století) na území Lužických Srbů

Biskupství:

- 942 – Stargrad
- 946 – Havelberg
- 948 – Brandenburg
- 968 – Míšeň
- 980 – Magdeburg

Christianizace:

- 1043 – obodritský kníže Gotšalk

CHARVÁT, P., 2011: Nevyzpytatelné cesty Páně: příchod křesťanství k polabským Slovanům, in: Co můj kostel dnes má nemůže kníže odnít. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu Jubileu, Doležalová, E. – Meduna, P. (edd.), 111–121, Praha.

Pohanské přežitky

- přijetí životních řádů křesťanů a praktikování bohoslužeb v kostelích šlo po určitou dobu paralelně s pohanstvím
- **Dekrety Břetislava I. (1035-55) a Břetislava II. (1092-1100):**
 - poč. 12. stol.: informace v Kosmově kronice
 - informují o přestupcích proti křesťanským zásadám: mnohoženství, rušení posvátných kultišť, oběti
 - vedle jednoduchých prostých pohřbů (orientace V-Z), existovaly hroby s doklady:

1. předkřesťanských praktik:

- pohřební obětiny ve formě potravin
- metamorfované obětiny: obolus mrtvých
- používání rakví z kmenů stromů
- různé protivampyrické představy
- kladení základové oběti (živá, mrtvá)

2. pohřebních obřadů:

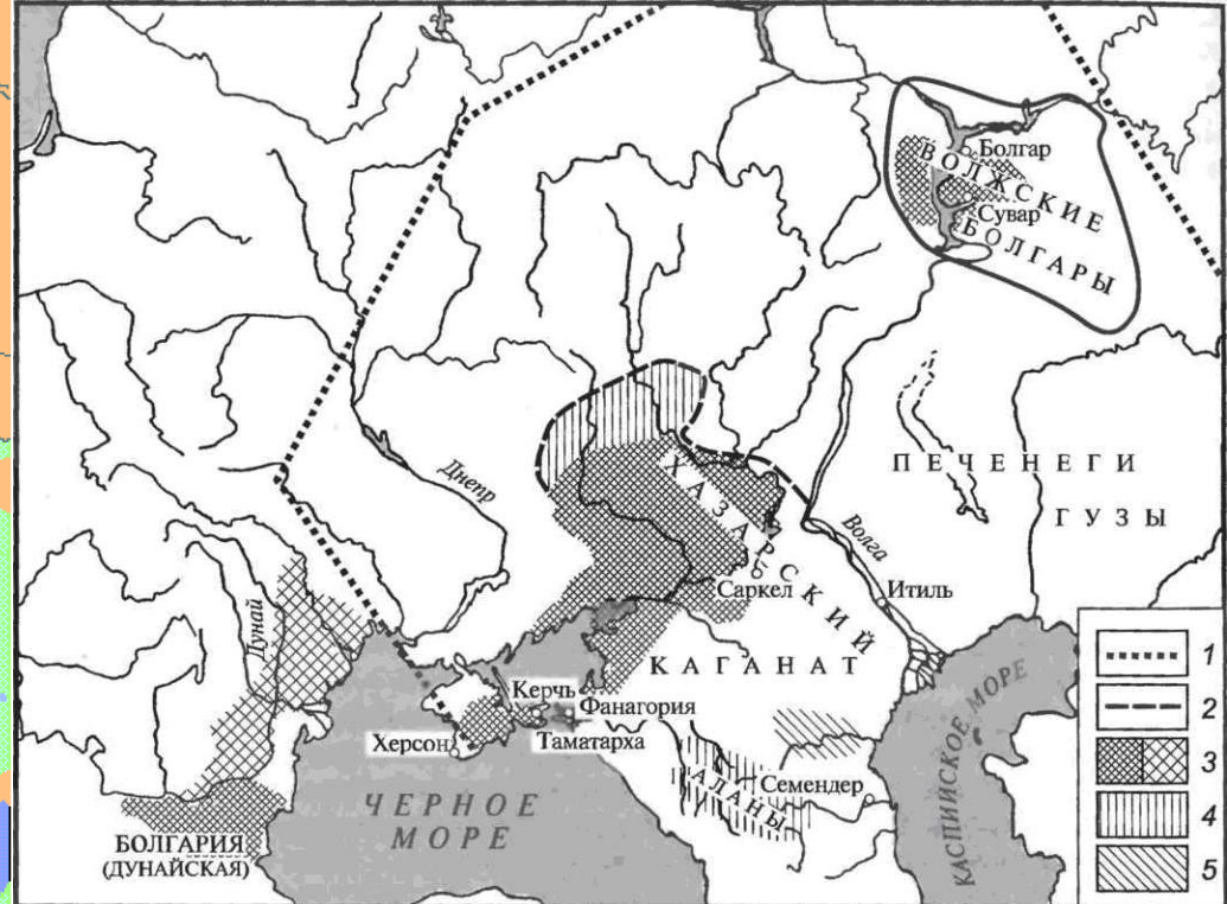
- noční bdění u mrtvého
- budování pohřební stavby nad hrobem

Pohanské přežitky

- **Pohanské praktiky** – transformace do křesťanských pohřebních zvyků:
 - a) **základová oběť** – v raně středověkém kostele v Záběhlicích byla nalezena nika se zbytky vajec a kostí ropuch
 - b) **připíjení světcům nebo andělům** – zvyk doložen v pramenech
- **Antropajní praktiky** – ochrana staveb před nepříznivými silami
 - při zakládání středověkých staveb: oběť spjatá s jejími základy
 - a) **plakety čtyř evangelistů** – formou křesťanské obětiny dávány pod nároží kostelů (Sázava, 12.st.)
 - olověný model kostela z Limburku, kde jsou v rozích vyryta jména evangelistů
 - b) **úhlový kámen v rozích** – byl chápán jako symbol Krista (4 mystické číslo)
 - **lapis primarius**: 10. – 13. stol.: zpráva o kladení základního kamene zbraslavského konventního chrámu – kronika Petra Žitavského
 - Levý Hradec**: 1939-40: I. Borkovský – výzkum kostela sv. Klimenta
 - datuje do 9. stol. (důsledek pokřestění na VM)

Chazarský kaganát

- **Původ** – turkotatarští kočovní (Předkavkazí dnes Dagestán), náležící k hunskému svazu
 - 661–678:** vytvořili říši sahající v 8. a 9. stol. od dolního Dněpru až ke Kaspickému moři a Kavkazu
 - postupně se střetli s Bulhary, Byzancí, Araby a Kyjevskou Rusí
- **Zemědělství** – od 8. stol.: začali přecházet k usedlému životu (ekonomická základna)
 - pastevectví: pouze bohaté vrstvy Chazarů vlastnily stáda
 - kagan objížděl říši a za zimoviště měl Ityl
- **Řemesla** – rozvinutá: železářství, šperkařství aj.
- **Obchod** – neprovozovali a nerazili vlastní mince (používali arabský dirhem)
- **Města** – významné uzly tranzitního obchodu: Samkerč (Tmutarakaň), Kerč, Fanagorie, Samikarakel – černá pevnost
- **Náboženství** – **do přelomu 8/9 stol.:** turkotatarská víra
 - Tengri-chán: bůh nebe a světla (jeho moc zastupoval kagan)
 - křesťanská Byzanc a islámský chalifát je považovali za pohany
 - **pol. 9. stol.:** konverze elity k judaismu (občanská válka)
 - pohřby získávají židovský charakter (bez milodarů)

Хазарский каганат и салтово-маяцкая культура: 1 — граница каганата; 2 — граница домена кагана; 3 — ареалы болгарских вариантов салтово-маяцкой культуры; 4 — ареалы аланских вариантов салтово-маяцкой культуры; 5 — ареалы хазарского варианта

- **Jehuda ha-Levi** († 1141) – ve spise Kuzari popisuje konverzi:
 - kaganovi se zjevil anděl a chtěl, aby vyznával správnou víru
 - ten povolal filosofa, křesťanského teologa a muslimského učence, ale nedostal uspokojivou odpověď, proto se obrátil na rabína, jenž mu vysvětlil židovský pohled na člověka, svět a Boží zjevení
 - politická neutralita judaismu (mezi islámským impériem a křesťanskou Byzancí)
 - **950/960**: korespondence s cordóbským chalífátem
- **860** – chazarský chán požádal císaře Michaela o misionáře: Cyril a Metoděj
(v Chersonu na Krymu Cyril objevil relikvie sv. Klimenta, třetího nástupce apoštola Petra)
- **10. stol.** – sjednocování slovanských kmenů pod vedením varjagských náčelníků
- **965**: kyjevský kníže **Svjatoslav Igorevič** dobyl donskou pevnost Sarkel, zničil hlavní město Ityl a ovládl území ke Kavkazu – po té se říše rozpadla.